

Клібайс Т.В. Особливості репрезентації атрибутивних стилів у семантиці повсякденної свідомості / Т. В. Клібайс // Наукові записки інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – Вип. 26. – Том 2. – К.: Главник, 2005. – С. 271–273.

Клибайс Т.В. Особенности репрезентации атрибутивных стилей в семантике обыденного сознания / Т. В. Клибайс // Научные записки института психологии им. Г. С. Костюка АПН Украины / Под ред. С. Д. Максименко. – Вып. 26. – Том 2. – М.: Главник, 2005. – С. 271-273.

Klibays T.V. Features representation attribute styles in the semantics of ordinary consciousness / T.V. Klibays // Scientific Notes Kostyuk Institute of Psychology. Kostyuk Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine / Ed. S.D. Maksimenko. - Edition 26. – Vol. 2 - M.: Glavnik, 2005. - P. 271-273.

Анотація: стаття присвячена теоретичному аналізу сучасних досліджень повсякденної свідомості. Розглядається смисловий зміст свідомості та її взаємодія з стильовими особливостями суб'єкта, а процес мовлення визначається як механізм такої взаємодії. Представлені результати пілотажного дослідження.

Ключові слова: свідомість, повсякденна свідомість, індивідуальна свідомість, рівні свідомості, життєві стилі, стилі реагування на ситуацію, атрибутивні стилі, генералізація, особистісні смисли, мовленнєва діяльність, механізми психологічного захисту.

Аннотация: статья посвящена теоретическому анализу современных исследований обыденного сознания. Рассматривается смысловое содержание сознания и его взаимодействие со стилевыми особенностями субъекта, а процесс речи определяется как механизм такого взаимодействия. Представлены результаты пилотажного исследования.

Ключевые слова: сознание, обыденное сознание, индивидуальное сознание, уровни сознания, жизненные стили, стили реагирования на ситуацию, атрибутивные стили, генерализация, личностные смыслы, речевая деятельность, механизмы психологической защиты.

Abstract: The paper deals with analysis of current research of everyday consciousness. We consider the semantic content of consciousness and its interaction with the stylistic features of the subject and the process of speech is defined as the mechanism of this interaction In this paper we have presented the results of the pilot study.

Key words: consciousness, everyday consciousness, individual consciousness, levels of consciousness, life styles, styles response to the

situation, attributional styles, generalization, personal meanings, speech activity, psychological defense mechanisms.

Клібайс Т.В.

Особливості репрезентації атрибутивних стилів у семантиці повсякденної свідомості.

Повсякденна свідомість стала темою для наукових досліджень порівняно недавно, в основному розглядаючись у філософії – П.В. Челишевим, О.К. Макаровою, В.М. Беловим, С.А. Білоусовою та інш., в зарубіжній соціальній психології, в області соціальних уявлень, оцінювання поведінки інших людей – Ч.Келлі, Ф. Хайдером, С.Московічі; у сфері сприйняття реальності – П. Бергером, Т. Лукманом, А. Россом, Б. Нісбеттом; і тільки останнім часом – в аспекті індивідуальної свідомості О.В. Улибіною. Повсякденна свідомість, на думку О.В. Улибіної, є одним з рівнів індивідуальної свідомості, у якому присутні елементи як міфологічного, так і раціонального прошарків свідомості. Зазначений автор вважає, що повсякденна свідомість займає положення між суспільним та індивідуальним, несвідомим і рефлексивним рівнями свідомості, забезпечує їхню взаємодію за допомогою символів [6]. Для даного рівня свідомості характерна «терпимість» до протиріч, що знаходяться у відношенні доповнення. Найчастіше ця суперечливість не усвідомлюється, рефлексія відбувається лише в складних життєвих ситуаціях, коли раціональний рівень свідомості, стає домінуючим. Таким чином, повсякденна свідомість є досить динамічним утворенням, в якому в залежності від індивідуальних особливостей суб'єкта і ситуації, можуть активізуватися й інші рівні (міфологічний або раціональний). Інакше кажучи, між ними немає чітких меж, й існує взаємодія та взаємодоповнення. О.В.Улибіна вказує на репрезентацію міфологічного рівня у формі індексу, раціонального рівня свідомості у вигляді знака, а повсякденної свідомості – символу, звертаючи в той же

час увагу на взаємозв'язок повсякденної свідомості та мови «з її афективними значеннєвими зв'язками» [6, с. 168]. В цьому ми бачимо певне протиріччя вище згаданих положень, оскільки символ містить значно більше інформації, ніж слово, він більш «емоційно навантажений» при менш чіткому змісті, часто символ має матеріалізований вигляд. В той же час протиріччя положень О.В. Улибіної має витoki в тому, що повсякденна свідомість містить у собі як свідомий, так і несвідомий елемент. Повернемося до свідомого, наскільки усвідомлення об'єктивне? У свідомості людини відображається не те, що відбувається в дійсності, а зміст, того, що відбувається, власна суб'єктивна оцінка події. Тому положення Гуссерля про відсутність в психіці різниці між явищем і буттям, можна прийняти, розглянувши його з погляду **індивідуальної свідомості** та поведінки, як реакцію на власний образ ситуації. Суб'єктивний зміст навколишньої дійсності, відбитий в індивідуальній повсякденній свідомості часто і є для людини «єдино вірною» реальністю. За словами В.Ф. Петренко «...імпліцитна картина світу, властива суб'єкту, опосередковуючи його сприйняття й усвідомлення світу, здобуває немов би самостійний онтологічний статус, впливаючи, навіть будучи ілюзорною, на його реальний життєвий вибір тих чи інших вчинків, на всю поведінку в цілому» [4, с. 38.] Л.С. Виготський, А.Р. Лурія підкреслювали, що, взаємодія значень утворює смисли, які, на відміну від знака, складаються з системи зв'язків, що відносяться до даної ситуації та мають суб'єктивний характер. Таким чином, смисли мають ситуативну суб'єктивну спрямованість, на відміну від значень, які об'єктивні та сформовані історично. Тобто, особистісні смисли виробляються суб'єктом, а значення - соціумом. Смысл свідомості також визначається через «відношення до зовнішнього світу», тому індивідуальна свідомість людини може бути представлена як система ставлень до світу, що знаходиться в постійному розвитку.

О.М. Леонтьєв, а пізніше В.П. Зінченко, крім смислів і значень, до складу свідомості включають чуттєву тканину образу та дію, як механізм, що «породжує значення та смисли» [2]. Таким чином, повсякденна свідомість являє собою відносно структуровану сукупність суб'єктивних смислів, що відображають буттєву сторону життя. На відміну від повсякденної свідомості, яка є свідомістю соціального індивіда, більш високий рівень свідомості – особистісний, відображає суб'єктивність як властивість особистості. В структурі індивідуальної суб'єктивної свідомості В.П. Зінченко виділяє два рівні: буттєвий (ситуативно-діяльнісний) та рефлексивний, що включає значення та смисли [2]. Зазначені вище елементи індивідуальної свідомості були раніше описані Л.С. Виготським не як складові, а як джерела розвитку смислів і свідомості [1]. Таким чином, подальший розвиток ідей Л.С. Виготського його послідовниками, привів до включення в структуру свідомості елементів які її породжують. З чим ми не можемо погодитись, оскільки це веде до змішення внутрішнього змісту свідомості та зовнішньої її представленості у діях та поведінці людини. Такі підходи до структури свідомості відомі як культурно-історичний та діяльнісний, на відміну від онто-історичного (структурного) підходу, застосованого О.В. Улибіною [6]. В багатьох з зазначених вище підходах до проблеми індивідуальної свідомості, так чи інакше, відзначається її взаємозв'язок з навколишньою дійсністю, ситуативність і суб'єктивність смислів, що наповнюють свідомість. Оскільки свідомість забезпечує регуляцію та самоконтроль поведінки людини, вона опосередковує взаємодію людини та середовища, тобто є медіатором стильових проявів особистості. Відповідно до загальної теорії стилю, стиль характеризує форму взаємодії людини і дійсності, а індивідуальна свідомість – продукт такої взаємодії, представлена у вигляді особистісних смислів. Оскільки повсякденна свідомість містить у собі й несвідомі елементи, індивідуальний стиль людини

також має як свідому, так і несвідому основу. Викладені вище погляди на структуру індивідуальної свідомості приводять нас до припущення про можливість взаємодії особистісних смислів і життєвих стилів людини. Найтоншим механізмом мисленнєвої регуляції цієї взаємодії виступає мовна діяльність, тому що саме мовлення, як писав Л.С. Виготський: “здійснює зміни у свідомості” [1], а це в свою чергу, трансформує і систему, що складає стереотип відносин з дійсністю, тобто стиль. Процес такої взаємодії має, очевидно, наступну структуру: **семантика – морфологія – прагматика**, більш докладно її можна представити в такий спосіб: **зміни змісту і граматичної структури висловлювань, емоцій з ними пов'язаних → зміна мотивів → зміна значень → дій → зміна смислів → зміна змісту свідомості, «образа світу» → зміна поведінки.**

За словами О.Т. Халабі, «процеси, за допомогою яких люди збіднюють свою репрезентацію світу, збігаються з процесами, за допомогою яких вони збіднюють вираження своєї репрезентації світу» [5, с.52]. Дослідження В.Ф. Петренко, В.В. Кучеренко підтверджують схильність людини неусвідомлено поєднувати семантично близькі образи, переносити на них засвоєні дії, ставлення, що призводить до генералізації, переносу сформованих стереотипів поведінки на схожі ситуації та людей, виявляється як в індивідуальному стилі особистості, так і в мовленні [4]. На нашу думку, специфіка узагальнення (генералізується позитив або негатив) залежить від домінуючої спрямованості психосемантичного простору свідомості. На відміну від теоретичного узагальнення, узагальнення на рівні повсякденної свідомості (генералізація) тим і цікаво, що впливає більш явно на вибір позитивної або негативної спрямованості поведінки в безпосередній життєвій ситуації.

З метою перевірки припущення про кореляцію різних параметрів атрибутивних стилів з механізмами психологічного захисту, уточнення

особливостей таких взаємовпливів і їхньої мовленнєвої репрезентації нами було проведено пілотажне дослідження особливостей атрибутивних та захисних механізмів. Методологічною основою даного дослідження була теорія стиля О.В. Лібіна, відповідно до якої стилі реагування людини на події можуть призвести як до успіху так і до дезадаптації. Відповідно до тої ж теорії “стилі реагування – параметр індивідуальної поведінки, що характеризує способи взаємодії людини зі складними ситуаціями...” та проявляється або у виборі coping-стратегії, або в захисній поведінці [3, с. 434]. Можливо, однією з детермінант вибору тієї чи іншої стратегії поведінки є атрибутивний стиль – стиль пояснення причин позитивних та негативних ситуацій.

В експерименті взяли участь двадцять чотири респонденти. Нами були використані модифікована методика OASQ А. Фонхама спрямована на визначення атрибутивних стилів й опитувальник LSI Р. Плутчика для виявлення механізмів психологічного захисту. За даними роботи з методикою OASQ респонденти були розділені на три групи: ті, котрі виявляють позитивний атрибутивний стиль у ситуаціях успіху і негативний – у випадку невдачі – 45,83% респондентів; студенти, що виявляють позитивний стиль пояснення для ситуацій невдачі і негативний стиль для ситуацій успіху – 8,34%; студенти, що мають приблизно рівні показники, як для ситуацій успіху, так і для ситуацій невдачі – 45,83 %. Таким чином, розходження в атрибутивних стилях респондентів були більш значними для ситуацій успіху та невдачі. Нами було виявлено існування зворотнього зв'язку між схильністю до глобалізації (генералізації) причин події та високими показниками раціоналізації як механізму психологічного захисту: $R_s = - 0,59$ – результати значимі. Це відповідно може виявлятися в перекручуванні граматичної структури мови (генералізації, вилученні головних членів речення, перекручуванні часової перспективи). Здійснене нами пілотажне дослідження виявило, що схильність до генералізації є

загальною індивідуальною якістю більшості випробуваних (54, 1%) і поширюється як на позитивні, так і на негативні події. Данні отримані в результаті нашого дослідження, дозволяють зробити висновок щодо існування не тільки позитивного й негативного атрибутивних стилів, а також й двох змішаних стилів, у випадку прояву позитивного стилю при поясненні ситуацій успіху та негативного для ситуацій невдачі, та навпаки. Наявності зв'язку між певними параметрами атрибутивних стилів та механізмами психологічного захисту, відображенням індивідуальних особливостей атрибутивного стилю у мовленні.

Література:

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти т. Т.1 /под ред. А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1982. – 488с.
2. Леонтьев А.А. Смысл феномена смысла и его статус. // Мир психологии 2001. - №2. – С. 13-20.
3. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. - М.: Смысл, 2004. – 527с.
4. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. – Смоленск, СГУ,1997. – 400с.
5. Халаби О.Т. Психосемантическая репрезентация нарушения функционирования личности. – дис. ... канд. психол. наук. – Одесса, 2003. – 171 с.
6. Улыбина Е. Психология обыденного сознания. – М.: Смысл, 2001. – 263с.